

Людмила Кобилецька,
orcid.org/0000-0003-4688-3622
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) lyudmyla.kobyletska@lnu.edu.ua

МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано роль усної народної творчості у мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку. Проблема активізації мовленнєвої діяльності дошкільників у науковій літературі висвітлена багатогранно, однак аспект формування мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної освіти засобами фольклору потребує ще детальшого опрацювання.

Мета дослідження – проаналізувати особливості формування мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної освіти, а також визначити роль малих фольклорних жанрів у мовленнєвому розвитку дошкільників.

У статті розкрито сутність та складові компоненти мовленнєвого розвитку, зокрема, особливості формування фонетичної, лексичної, граматичної, монологічної, діалогічної компетентностей.

Велике значення у формуванні і розвитку мовлення дітей дошкільного віку має усна народна творчість. У розвідці значна увага приділена вивченню особливостей малих фольклорних жанрів та їхній вплив на активізацію мовленнєвої діяльності дошкільників. Вихователі ЗДО вже з раннього віку пропонують вивчення скоромовок, віршів, пісень, мирилок, паремій, потішок, забавлянок, загадок та ін., щоб сформувати певний лексичний запас дошкільників; фонетичні, лексичні уміння і навички; діалогічне, монологічне мовлення.

Сформованість мовленнєвої компетентності полягає в тому, що дитина ефективно спілкується рідною мовою, чітко промовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови, узгоджує слова у словосполученнях та реченнях, складає різні види розповідей, веде діалог.

Усна народна творчість – джерело глибинної мудрості, у якому відображений побут, звичаї, традиції, культура, вірування народу. Окрім розвитку мовлення, малі фольклорні жанри є чинником патріотичного, етнокультурного, морально-етичного та естетичного виховання.

У статті також проаналізовано педагогічні умови формування мовленнєвої компетентності дошкільників, методичні особливості використання усної народної творчості в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, пропозиції щодо ефективного використання фольклору у процесі розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Ключові слова: розвиток мовлення, малі фольклорні жанри, мовленнєва компетентність, мовленнєва діяльність, дошкільники.

Liudmyla KOBYLETSKA,
orcid.org/0000-0003-4688-3622
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) lyudmyla.kobyletska@lnu.edu.ua

SMALL FOLKLORE GENRES AS A FACTOR OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS

The article analyzes the role of folklore in the speech development of preschoolers. The problem of activating the speech activity of preschoolers in the scientific literature is covered in many ways, but the aspect of the formation of speech competence of preschoolers by means of folklore still needs detailed study.

The purpose of the study is to analyze the features of the formation of speech competence of preschoolers, as well as to determine the role of small folklore genres in the speech development of preschoolers.

The article reveals the essence and components of speech development, in particular, the peculiarities of the formation of phonetic, lexical, grammatical, monological, dialogical competencies.

Folklore is of great importance in the formation and development of speech of preschoolers. In the study, much attention is paid to the study of the features of small folk genres and their impact on the activation of speech activity of preschoolers. From an early age, the teachers offer the study of colloquialisms, poems, songs, paremias, riddles, patters, counters, etc., in order to form a certain lexical stock of preschoolers; phonetic, lexical skills and abilities; dialogic, monologue speech.

The formation of speech competence means that the child communicates effectively in the native language, clearly pronouncing sounds and words in accordance with the orthoepic norms of the Ukrainian language, harmonizes words in phrases and sentences according to language norms, composes different types of stories, dialogue.

Folklore is a source of deep wisdom, which reflects the way of life, customs, traditions, culture, beliefs of the people. In addition to the development of speech, small folklore genres are a factor in patriotic, ethnocultural, moral, ethical and aesthetic education.

The article also analyzes the pedagogical conditions for the formation of speech competence of preschoolers, methodological features of the use of folklore in the educational process of preschool education, proposals for effective use of folklore in the development of speech of preschoolers.

Key words: speech development, small folklore genres, speech competence, speech activity, preschoolers.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є розвиток мовлення дітей, адже саме від рівня оволодіння рідною мовою та механізмів мовленнєвої діяльності залежить формування освіченої, всебічно розвиненої творчої особистості. Мова, окрім комунікативної, виконує дуже багато функцій, серед яких гносеологічна, акумулятивна, мислетворча, волюнтаристична, культурноносна, ідентифікаційна та ін. У мові – звичаї, побут, культура, традиції народу; ключ до соціокультурного, морально-етичного, естетичного розвитку дітей дошкільного віку, адже, як зазначає М. Філіпчук, мова є тим фактором, що поєднує духовні здобутки попередніх і наступних генерацій, а також виступає засобом етнічної ідентифікації, шляхом якої актуалізується зв'язок між конкретним мовцем і цілим етносом – творцем і носієм мови (Філіпчук, 2007: 5 – 6).

У науковій літературі розрізняють мовну і мовленнєву компетенції. Мовна компетенція полягає в усвідомленні та засвоєнні мовних норм: акцентуаційних, орфоепічних, граматичних, стилістичних, лексичних, орфографічних, пунктуаційних та відповідне їх застосування.

Мовленнєва компетенція – здатність висловлюватися на різноманітні теми, вміння комунікувати, підтримувати розмову, володіти мовними формулами стандартних етикетних ситуацій.

Важко переоцінити значення усної народної творчості у мовленнєвому розвитку дошкільників. Вивчення малих фольклорних жанрів, які пропонуються для засвоєння дітьми вже з раннього віку, зокрема, забавлянок, скоромовок, календарно-обрядових пісень, лічилок, загадок та ін. відіграє визначальну роль у формуванні мовленнєвої компетенції здобувачів дошкільної освіти.

Аналіз досліджень. Проблему розвитку мовлення дошкільників науковці досліджували багатогранно. Значні наукові здобутки мають А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Фесенко, Г. Ватаманюк та інші. Учені досліджували особливості, складові мовленнєвої компетенції. Л. Кобилецька розглядала формування художньо-мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної освіти засобами

фольклору (Кобилецька, 2021). Однак, аспект впливу малих фольклорних жанрів на активізацію мовленнєвої діяльності дошкільників потребує детального опрацювання.

Мета дослідження – проаналізувати особливості формування мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної освіти, а також визначити роль малих фольклорних жанрів у мовленнєвому розвитку дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Дослідниця А. Богуш подає таке визначення мовленнєвої компетенції: «Мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього мовні, позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення» (Богуш, 1997: 13).

Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021: 18).

Сформована фонетична компетентність полягає у правильній вимові всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, дотримання правил наголошування (акцентуаційних норм), володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, логічні наголоси тощо).

Виховання звукової культури мовлення дитини розпочинається з народження дитини. Саме мелодійні колискові розвивають слух та відчуття рідної мови, зачаровують ніжністю, красою слова. Наприклад, в українській народній колисковій пісні «Ніченька іде» використовуються часті повтори, асонанс, що сприяє мелодійності і закріпленню певних голосних звуків; вживання пестливих лексем: *ніченька, діточки, вишенька, хатка, очка*, формують у дитини естетичні враження від почутого, захоплюють красою слова.

Коліскова пісня має надзвичайно велике естетичне та морально-етичне значення для дитини, адже сприяє відчуттю захищеності, теплоти, любові, краси, ніжності.

Гойда, гойда-гой, ніченька іде,
Діточок малих спатоньки кладе.
Під вікном тремтить вишенька мала,
В хатку проситься, бо прийшла зима.
Гойда, гойда-гой, очка заплющи,
В сні щасливому зогрієшся ти.

У ранньому віці доцільно пропонувати дітям забавлянки, які насичені різноманітними повторами, звуконаслідувальними словами, що сприяють формуванню фонетичних умінь і навичок, активізують єдність слова і моторики дитини, викликають відчуття радості, комфорту, сприяють гармонійному розвитку дошкільників.

Наприклад, народну забавлянку “Кролик” промовляє виразно вихователь, виконуючи при цьому певні рухи, діти повторюють ці рухи і слова забавлянки.

Кролик маленький
з великими вушками
Носом рожевим, смішнучими вусами.
Випивши склянку морквяного соку,
Нірку для себе він риє глибоку.
Спить він чи шубку на сонечку сушить,
Кролик цей вухами завжди ворушить.
А як зачує він кроки вовків
В нірку ховається від ворогів.

Вивчення таких забавлянок, як правило, повторюється протягом певного часу для тренування пам'яті, мислення; формування словникового запасу; виховання культури мовлення; закріплення здобутих умінь і навичок.

Також для формування фонетичної компетентності, вдосконалення артикуляції дітей дошкільного віку вкрай необхідним є вивчення скоромовок:

*Вередували вереднички,
Що не зварили вареничків,
Не вередуйте, вередниченьки,
Ось поваряться варениченьки.*

*Їхала крамарі, стали на горі
та ї забалакались про Прокопа,
Про Прокопиху і про маленькі Прокопенята.*

Вивчення скоромовок – ефективний метод тренування мовного апарату, розвиток якого необхідний для правильної звуковимови; запорука правильного, виразного мовлення. Також, безперечно, скоромовки розвивають логіку, уяву, пам'ять та увагу.

Розвивати логічне і абстрактне мислення, художнє мовлення допоможуть загадки:

*Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте, хто це? (Мама).*

*Сонечко в траві зійшло,
Усмінулось, розцвіло,
Згодом стало біле-біле
І за вітром полетіло (Кульбаба).*

Неабияке значення для формування мовленнєвої компетентності мають мирилки та лічилки.

Конфліктні ситуації часто трапляються в дитячому колективі. Тому вихователь ЗДО обов'язково повинен запропонувати дітям вивчення мирилок, які не лише сприятимуть мовленнєвому розвитку дошкільників, але й налагодженню стосунків між ними.

*Дай скоріш мізничик свій,
Зачепи його за мій.*

*Мізин-мізин-мізинець –
Помирив нас, молодець!*

Лічилки допоможуть визначити роль і місце у грі кожного учасника, формують математичні уявлення і, безперечно, розвивають мовлення дітей:

*Раз, два, три, чотири -
Вийшли звірі,
П'ять, шість - пада лист,
Сім, вісім - птахи в лісі,
Дев'ять, десять - полуниці:
Хто знайде - тому й жмуритися.*

Важливою складовою мовленнєвого розвитку є також лексична компетентність – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Як зазначає мовознавець В. Кононенко, фразеологізми, – це «універсальний банк даних», який утримує в собі інформацію про навколишню дійсність певного етносу, про особливості виникнення у свідомості сучасника цієї дійсності образів, що стали основою фразеологічної номінації (Кононенко, 2000: 43 – 56). У фразеологізмах відображена культура і побут народу, звичаї, традиції, вірування.

Широке розуміння фразеології зараховує до її обсягу пареміологію – прислів'я і приказки, крилаті вислови. Паремії доцільно вивчати не лише для реалізації завдань освітнього напрямку «Мовлення дитини», але й усіх інших освітніх напрямів Базового компонента дошкільної освіти: прислів'я та приказки мають морально-етичне значення (*Життя прожити – не поле перейти; Де посієш, там і вродиться; Сила та розум – краса людини; Живи так, щоб тобі було добре, а другим ще краще; Роблячи зло, на добро не сподівайся*); вчать шанувати родину, батьків (*Скрізь добре, але вдома краще; В сім'ю, де лад, щастя дорогу не забуває; Батька з матір'ю шанувати – горя не знати*); виховують патріотичні почуття

(Хто з народом, той непереможний; Україна – мати, за неї треба головою стояти; Людина без Вітчизни, як соловей без пісні); навчають дружності *(Дерево міцне корінням, а людина – друзями; Дружні сороки орла заклівають);* відповідальності за вчинки *(Сім раз відміряй – один раз відріж).*

Окрім паремій, дошкільники мають розуміти значення найпростіших фразеологізмів і доречно вживати їх у мовленні: *ловити тав; бити байдики; крокодилячі сльози; пекти раків; сіль землі; голці ніде впасти; хоч греблю гати* та ін. Вихователі повинні пропонувати вивчення фразеологізмів не лише на заняттях з розвитку мовлення, але й на усіх інших заняттях, адже знання фразеології, до якої зараховуємо і паремії, не лише сприяють мовленнєвому розвитку дитини, але й загальнокультурному розвитку дошкільників.

У період дитинства формується граматична компетенція, що полягає у вживанні слів відповідно до певних граматичних норм, вмінні поєднувати іменники, дієслова, займенники, числівники, сполучники та ін. у словосполученнях і реченнях відповідно до мовних норм (йдеться, зокрема, про морфологічні категорії: рід, число, відмінок, особа тощо). Здобувачі дошкільної освіти опановують складні речення, сполучники, частки, а також більшість розповсюджених суфіксів. Дошкільники починають надзвичайно легко утворювати слова, змінювати їхній зміст, додаючи різні суфікси. Вивчаючи скоромовки, забавлянки, мирилки, потішки та інші малі фольклорні жанри, діти активно формують власну граматичну компетентність.

Важко переоцінити значення усної народної творчості у формуванні діалогічної і монологічної компетенцій, які полягають у розумінні зв'язного мовлення, вмінні складати розповіді, підтримувати розмови, відповідати на запитання, складати діалоги.

Багато фольклорних творів побудовані на діалогічних висловлюваннях, присутній також монолог. Наведемо приклад веснянки, вивчення якої пропонується дітям раннього дошкільного віку:

Ой весна, весна – днем красна,
Що ж ти, весно, принесла?
– Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця,
І усякая пашниця.

Веснянка побудована на діалозі суцільним текстом; постійні запитання і відповіді, риторичні звертання формують діалогічну і монологічну компетенції.

Окрім мовленнєвої, завданням освітнього напрямку “Мовлення дитини” Базового компо-

нента дошкільної освіти є також формування комунікативної та художньо-мовленнєвої компетентностей.

Комунікативна компетентність полягає у здатності дитини до спілкування з однолітками, дорослими; вдалому комплексному використанні вербальних і невербальних засобів. Сформованість комунікативної компетентності охоплює знання і володіння мовленнєвих формул стандартних етикетних ситуацій.

Художньо-мовленнєва компетентність полягає у здатності відтворення художньо-естетичних вражень від сприйняття фольклорних і літературних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021: 20). Усна народна творчість має велике значення у розвитку дитячої фантазії. Художньо-мовленнєва компетентність дошкільників формується значною мірою з допомогою засобів фольклору, адже усна народна творчість – своєрідний морально-етичний та естетичний кодекс (Кобилецька, 2021: 181). Безперечно, діти дошкільного віку виявляють інтерес та задоволення від участі в розігруванні веснянок, гаївок, колядок, щедрівок та інших жанрів усної народної творчості, у сюжетно-рольових іграх за мотивами фольклорних творів, промовляння текстів мирилок, забавлянок, лічилок. Вивчення фольклорних жанрів сприяє дитячій творчості, засвоєнню образних слів (метафор, епітетів, порівнянь, метонімії та ін.), усвідомленню доцільності їх вживання в тексті.

Формувати мовленнєву, комунікативну, художньо-мовленнєву компетентності у дошкільників вихователі ЗДО повинні не лише під час занять з розвитку мовлення, а й на усіх інших заняттях, під час режимних процесів тощо. Основними методами мовленнєвого розвитку є, безперечно, дидактичні ігри, а також різноманітні вправи. Потрібно віддавати перевагу інноваційним формам роботи, зокрема, використовувати інтерактивні методи: мікрофон, дебати, дерево рішень, асоціативна квітка, загальний проєкт, коло ідей, вікторина, колаж, уявна картина, передбачення та ін.. Використання інтерактивних методів спонукають дитину до активної мовленнєвої діяльності; сприяють створенню сприятливого мовленнєвого середовища.

Також дуже важливим є розвиток мовлення дошкільників не лише на заняттях, але і в повсякденному житті. Батьки, родина повинні допомагати дітям закріплювати набуті на заняттях навички, багато спілкуватися з дошкільниками,

спонукати здобувачів дошкільної освіти висловлювати власні думки. Значну увагу батьки повинні приділяти вивченню фольклорних творів: календарно-обрядових пісень, потішок, мирилок, лічилок, які сприяють руховій активності та мовленнєвому розвитку дитини дошкільного віку.

Висновки. Усна народна творчість має велике значення у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Доречно підібрані скоромовки, загадки, віршики, пісеньки, лічилки, забавлянки та інші малі фольклорні жанри допоможуть сформувати фонетичні уміння і навички, словниковий запас, граматичну компетенцію, монологічне і діалогічне мовлення. Вивчення фольклору сприяє

формуванню фразеологічної компетентності, яка полягає у розумінні значень фразеологізмів, паремій, вмінні доречно їх вживати у мовленні. Безперечно, використання жанрів усної народної творчості на заняттях, під час режимних процесів вихователями ЗДО, а також у повсякденному житті батьками сприяє мовленнєвому розвитку і морально-етичному, естетичному, етнокультурному, патріотичному вихованню здобувачів дошкільної освіти. Значну увагу потрібно зосередити на використанні інтерактивних методів навчання, з допомогою яких можна створити сприятливе освітнє середовище і активізувати мовленнєву діяльність дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти, 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 4.04.2022).
2. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / Укл. А. М. Богуш. Київ: ІЗМН, 1997. 112 с.
3. Кобилецька Л. В. Фольклор як чинник формування художньо-мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної та початкової освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич. Видавничий дім "Гельветика", 2021 Вип.41. Т.2. С. 177-182.
4. Кононенко В. Етнологічні засади вивчення української мови. *Українська мова в освіті*. Івано-Франківськ: Плай, 2000.
5. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. К., 2007. 20 с.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [The basic component of preschool education], 2021 r. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (access date: 4.04.2022) [in Ukrainian].
2. Bohush A. M. Vytoky movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku: prohrama ta metodychni rekomendatsii [Origins of speech development of preschoolers: program and methodical recommendations] / Ukl. A.M. Bohush. Kyiv: IZMN, 1997. 112 s. [in Ukrainian].
3. Kobyletska L. V. Folklor yak chynnyk formuvannia khudozhno-movlennievoi kompetentnosti zdobuvachiv doshkilnoi ta pochatkovoї osvity [Folklore as a factor in the formation of artistic and speech competence of preschool and primary education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Drohobych. Vydavnychiy dim "Helvetyka", 2021 Vyp.41. T.2. S. 177-182 [in Ukrainian].
4. Kononenko V. Etnolohichni zasady vyvchennia ukrainskoi movy [Ethnological principles of studying the Ukrainian language]. *Ukrainska mova v osviti*. Ivano-Frankivsk: Plai, 2000 [in Ukrainian].
5. Filipchuk M. V. Etnosymbolika movnykh odynyt v ukrainskomu obriadovomu dyskursi: Avtoref. dys. ...kand. filol. nauk. [Ethnosymbolism of language units in the Ukrainian ritual discourse: author's abstract. dis. ... cand. philol. science]. K., 2007. 20 s. [in Ukrainian].